

تأمین شخصی راستین (RPS)

بیژن بیدآباد¹

چکیده

بازدهی پائین منابع و سرمایه‌های سازمان تأمین اجتماعی و صندوق‌های بازنشستگی عملاً منجر به انتفاع مطلوب بیمه‌شدگان از قدرت حقیقی سرمایه انباشتی ناشی از حق بیمه‌های پرداختی آنان نمی‌شود. لذا قانونگذار در راستای حل این معضل تشکیل صندوق‌های بازنشستگی خصوصی و سیستم‌های بازنشستگی چندلایه و حساب انفرادی بیمه‌شدگان را مد نظر قرار داده است. در راستای عملیاتی نمودن زمینه‌های مذکور تأمین شخصی راستین (RPS)² به عنوان زیرسیستمی از بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)³ طراحی گردید.

در تأمین شخصی راستین (RPS) بانک بین سپرده‌گذار/بیمه‌شده، واسط (صندوق مستمری) و مجری قراردادهایی منعقد و زمینه مشارکت بیمه‌شدگان/سپرده‌گذاران را در طرح‌های سرمایه‌گذاری فراهم می‌آورد. با استفاده از زیربنای بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، تأمین شخصی راستین قابل اجرا است و با صدور گواهی تأمین اجتماعی، گواهی تأمین شخصی و گواهی تأمین مستمری، شرایط جدید مشارکت بیمه‌شدگان / سپرده‌گذاران را در تحقق اهداف نظام تأمین اجتماعی و صندوق‌های مستمری فراهم می‌آورد.

کلید واژه: مشارکت در سود و زیان راستین، PLS، گواهی تأمین اجتماعی، گواهی تأمین شخصی، گواهی تأمین مستمری، بانکداری اسلامی، گواهی راستین، بیمه اجتماعی، صندوق مستمری، بانکداری راستین

مقدمه

طرح‌های بازنشستگی دولتی در اکثر نقاط دنیا با مشکلات بزرگی مواجه شده‌اند. این طرح‌ها اغلب بدهی‌های عمده‌ای برای دولت‌ها ایجاد کرده‌اند و بسیاری از کشورها را بر آن واداشته‌اند تا نسبت به اصلاح نظام‌های بازنشستگی و صندوق‌های مستمری اقدام نمایند. کاستی‌ها و مشکلات مالی عمیق و ساختاری نظام تأمین اجتماعی ایران از معضلات مهمی است که علیرغم تلاش‌های فراوان صورت گرفته در بیش از نیم قرن عمر این سازمان هنوز در صدر مسائل سیاستگذاری رفاه و تأمین اجتماعی کشور می‌باشد. بازدهی پائین منابع و سرمایه‌های سازمان تأمین اجتماعی عملاً در طول زمان منجر به انتفاع مطلوب بیمه‌شدگان از قدرت حقیقی سرمایه انباشت شده از حق بیمه‌های پرداختی آنان نمی‌شود. این موضوع به معنای پوشش ضعیف مالی در دوره بازنشستگی است. در راستای حل این معضل تشکیل

¹ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور ارشد بانکداری اسلامی، بانک ملی ایران

bidabad@yahoo.com bijan@bidabad.com <http://www.bidabad.com/>

² Rastin Personal Security (RPS)

³ Profit and Loss Sharing (PLS)

صندوق‌های بازنشستگی خصوصی در قانون اوراق بهادار^۴ پیش‌بینی و ایجاد سیستم‌های بازنشستگی چندلایه در قانون برنامه پنجم توسعه^۵ به تصویب رسیده است و صندوقهای بیمه اجتماعی مجاز به افتتاح حساب انفرادی جهت بیمه شدگان با مشارکت فرد بیمه‌شده شده‌اند.

در تأمین شخصی راستین (RPS) بانک بین سپرده‌گذار^۶، واسط (صندوق مستمری) و مجری^۷ قراردادهایی منعقد و زمینه مشارکت بیمه‌شدگان/سپرده‌گذاران را از طریق مشارکت آنها در فعالیتهای اقتصادی و طرح‌های^۸ سرمایه‌گذاری فراهم می‌آورد. تأمین شخصی راستین (RPS) زیرسیستمی^۹ از بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین^{۱۰} (PLS) است و در این ارتباط تابع ضوابط سیستم پایه^{۱۱} بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین و زیرسیستم‌های^{۱۲} آن است. لذا بسیاری از موارد لازم که اینجا به آنها اشاره شده است را می‌توان در گزارشات تفصیلی طرح بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) یافت که در اداره تحقیقات، برنامه‌ریزی و مدیریت ریسک

^۴ بند ۱۹ ماده ۱، قانون اوراق بهادار، مصوب ۱۳۸۴.

^۵ مواد ۳۱-۲۶ قانون برنامه پنجم توسعه

^۶ سپرده‌گذار: شخصی حقیقی یا حقوقی دارای مقدار معینی نقدینگی (وجه نقد) متقاضی مشارکت مالی در محصولات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین که از طریق مراجعه به بانک (اعم از فیزیکی یا مجازی و در فضای اینترنت) نسبت به خرید گواهی راستین یکی از محصولات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین اقدام می‌کند.

^۷ مجری: شخصی است حقیقی یا حقوقی که طرح‌نامه اقتصادی خود را به منظور تأمین تمام یا بخشی از منابع مالی مورد نیاز طرح در قالب بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین به بانک معرفی می‌کند و پس از اقدام بانک در جهت مشارکت وی با سپرده‌گذار مراحل اجرای طرح را تا پایان عملیاتی می‌سازد. مجری علاوه بر اهلیت قانونی، مالی، فنی و اجرایی باید از سایر امکانات و تواناییهای لازم برای مشارکت و اجرای طرح برخوردار باشد.

^۸ طرح: مجموعه فعالیت‌های اقتصادی مجری است که تحت برنامه منسجم و مشخص، در زمان محدود و با کیفیت، شرایط و هزینه معین به قصد انتفاع برای تأمین مالی در قالب بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین به بانک ارائه می‌شود.

^۹ زیرسیستم‌های مشارکت در سود و زیان راستین: اشاره به روش‌های تأمین مالی مشخص با هدف تأمین منابع نیازهای مالی خاص و یا خدمات خاص مالی دارد. زیرسیستم‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین تحت قواعد و ضوابط کلی سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) می‌باشند.

^{۱۰} مشارکت در سود و زیان راستین (PLS): مشارکت سپرده‌گذاران در سود و زیان طرح‌های سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای نرخ بازدهی حقیقی طرح و به منظور پیاده‌سازی بانکداری بدون ربا مبتنی بر اصول اخلاق اسلامی.

بانک در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS: واحدی است که به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار منابع سپرده‌ای سپرده‌گذار را به متقاضیان منابع اعتباری تخصیص می‌دهد و طبق قراردادهای مشخص سود یا زیان حاصله، بین سپرده‌گذار و بانک و مجری تقسیم می‌شود. بانک در ازای دریافت حق الجعالة اقدام به ارائه خدمات مدیریت سرمایه به سپرده‌گذاران نموده و منابع سپرده‌گذاران را به درخواست ایشان در یکی از محصولات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، سرمایه‌گذاری می‌نماید و در عوض به سپرده‌گذاران گواهی راستین مربوط به نوع تأمین مالی بکار گرفته شده تسلیم می‌نماید. بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذار موظف به حفظ حقوق سپرده‌گذار بوده و در این راستا باید کلیه امکانات تخصصی خود را برای حفظ منافع وی بکار برد.

^{۱۱} سیستم پایه مشارکت در سود و زیان راستین (PLS): اشاره به فرآیند اصلی و قواعد و ضوابط کلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) دارد.

^{۱۲} زیرسیستم‌های مشارکت در سود و زیان راستین: اشاره به روش‌های تأمین مالی مشخص با هدف تأمین منابع نیازهای مالی خاص و یا خدمات خاص مالی دارد. زیرسیستم‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین تحت قواعد و ضوابط کلی سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS) می‌باشند.

بانک ملی ایران موجود است.^{۱۳}

در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS ابزارها و ابداعات مالی بدیعی نظیر گواهی‌های راستین^{۱۴} استفاده می‌شود. با استفاده از زیربنای طرح مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، طرح «تأمین شخصی راستین (RPS)» قابل اجرا بوده و با صدور گواهی تأمین اجتماعی، گواهی تأمین شخصی و گواهی تأمین مستمری، شرایط جدید مشارکت بیمه شدگان/سپرده‌گذاران را در تحقق اهداف نظام تأمین اجتماعی و صندوق‌های بازنشستگی فراهم می‌آورد.

صندوق‌های مستمری

«قانون وظایف» پس از برقراری حکومت مشروطه، در مجلس اول وضع شد. طبق این قانون برای وراثت ارباب حقوق دیوانی (عائلة کارمندان متوفای دولت) حقوق مشخصی وضع گردید. طبق این قانون پدر، مادر، عیال و اولاد و نوادگان تحت تکفل جمعاً از نصف حقوق ماهانه مستخدم متوفی برخوردار می‌شدند. قانون وظایف با زمان حیات مستخدم و دوران سالخوردگی یا از کارافتادگی پیش‌بینی خاصی نداشت. اولین قانون در زمینه تأمین اجتماعی و حمایت کارکنان دولت در دوران پیری و فوت و از کارافتادگی در سال ۱۳۰۱ به تصویب رسید. در فصل چهارم قانون استخدام کشوری مصوب ۲۲ آذر ۱۳۰۱ پیش‌بینی شده بود که کارمند بعد از مدتی معین از انجام خدمت و رسیدن به سنی که توانایی انجام کار را ندارد از مستمری استفاده خواهد کرد. همچنین مستخدمی که در اثر حادثه از کارافتاده شود و قادر به ادامه خدمت نباشد بدون رعایت خدمت و سن از مقرری خاصی بهره‌مند می‌شود. از طرفی پس از فوت خانواده او در حمایت دولت قرار می‌گیرد. قانون مذکور چند بار تغییر کرد.

طرح‌های مزایای بازنشستگی برنامه‌هایی است که به موجب آن برای اعضا پس از خاتمه خدمت، مزایایی در قالب حقوق بازنشستگی یا مستمری فراهم می‌شود. صندوق بازنشستگی شخصیت حقوقی مستقلی است که تحت عناوینی مانند صندوق، سازمان، مؤسسه و غیره براساس قانون، اساسنامه یا دستورالعمل خاص، در حوزه تأمین مزایای بازنشستگی اعضا، فعالیت می‌کند. اعضا شامل کلیه افراد اعم از شاغلین، بازنشستگان و مستمری‌بگیرانی است که از مزایای طرح بازنشستگی بهره‌مند می‌شوند. مزایای بازنشستگی عبارت است از حقوق بازنشستگی و سایر مستمریهایی که به موجب مقررات طرح انتظار می‌رود با توجه به سنوات خدمت گذشته اعضا به آنان پرداخت شود.^{۱۵}

صندوق‌های مستمری^{۱۶} می‌توانند آثار بسیار مهمی بر بازار سرمایه و کارآیی آن داشته و به عنوان منبعی پایدار برای تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری تلقی شوند. منابع ورودی این صندوق‌ها به طور نسبی پایدارتر از منابع دیگر سایر موسسات مالی می‌باشد زیرا افراد در طول دوران اشتغال خود مستمراً بخشی از درآمد خود را به صورت حق بیمه در

^{۱۳} مستندات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین در بخش بانکداری راستین وبسایت <http://www.bidabad.com> قابل دسترس است.

^{۱۴} گواهی‌های راستین: نام مجموعه گواهی‌های طراحی شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS است که در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های آن طبق ضوابط بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS تعریف و صادر می‌شوند. گواهی‌های راستین با توجه به وجه نظارتی واحد امین بانک بر نحوه عملیات مجری متفاوت از اوراق و با پیشوند گواهی منتشر می‌شوند. بی‌نام بودن، قابل انتقال به غیر، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه مجازی (بازار گواهی راستین)، درآمدزا بودن معاملات برای بانک، تعیین قیمت برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار گواهی راستین، تسویه دوره‌ای با آخرین مالک گواهی، امکان خصوصی یا دولتی بودن و حقیقی یا حقوقی بودن مشتریان، از جمله خصوصیات است که این گواهی‌ها دارای آن هستند. تسویه یا تبدیل گواهی‌های راستین زیر نظر واحد امین بانک انجام می‌شود.

^{۱۵} <http://www.sbmu.ac.ir/nmm/PublishingImages/pdf/estandard/27.pdf>

^{۱۶} Pension funds

اختیار آنها قرار می‌دهند.^{۱۷} صندوقهای بازنشستگی در ایران عبارتند از:

۱. صندوق بازنشستگی کشوری
۲. صندوق بازنشستگی بانک مرکزی
۳. صندوق بازنشستگی، وظیفه، از کار افتادگی و پس انداز کارکنان بانکها
۴. صندوق بازنشستگی کارکنان شهرداری تهران
۵. صندوق بازنشستگی کارکنان صدا و سیما
۶. صندوق بازنشستگی شرکت نفت

در ایران به دلیل نوع نظام مستمری و گذشتن صندوقهای بازنشستگی از نقطه سر به سر و با توجه به مکانیسم تامین مالی کسری وجوه مستمریهای پرداختی از طریق بودجه عمومی دولت و سیاستهایی نظیر بازنشستگی پیش از موعد صندوقهای مستمری بازنشستگی قادر به ایفای نقش موثر خود نیستند.

صندوقهای مستمری فعال در ایران تماماً به صورت DB-PAYG^{۱۸} فعالیت می‌کنند. دو صندوق عمده مستمری در ایران صندوق بازنشستگی کشوری و تامین اجتماعی بیش از ۹۰ درصد مشترکین را به خود اختصاص داده‌اند. این دو صندوق هر دو دارای سیستم DB-PAYG هستند. صندوق بازنشستگی مدتی است که از نقطه سر به سر گذشته و تامین اجتماعی نیز نزدیک به نقطه سر به سر است. در حال حاضر بخش قابل توجهی از منابع صندوق بازنشستگی کشوری از محل بودجه دولت تامین مالی می‌شود.^{۱۹} افزایش مداوم میزان اتکاء مزایای مستمری پرداختی به کمکهای دولت در واقع نشان از ورشکستگی سیستم مستمری است. در بلند مدت با گسترش ابعاد این بحران، ادامه آن برای دولت نیز ناممکن خواهد بود. با توجه به عدم استقلال بانک مرکزی و نبود ابزارهای مالی کافی در عملیات بانکی بدون ربا، تامین مالی کسری پرداختهای صندوق بازنشستگی از طریق پولی کردن کسری بودجه دولت و با استقراض از بانک مرکزی خواهد بود. در این روش که به مالیه تورمی نیز معروف است دولتها با تحمیل تورم و تامین مالی آن با انتشار پول بر همه افراد جامعه مالیات می‌بندند که اصابت مالیاتی آن بر افراد با درآمد ثابت بیشتر است. تامین مالی از محل بودجه عمومی دولت، خود با افزایش قیمت‌ها و کاهش قدرت خرید منابع دولت بر گسترش کسری بودجه دولت در سالهای آتی دامن زده و چرخه تکرار می‌شود. از طرفی فشار مالی بر سیستمهای مستمری PAYG نیز در طول زمان با افزایش تعداد بازنشستگان و بار مالی مستمری‌ها بیشتر خواهد شد.

¹⁷ Claudio Raddatz & Sergio L. Schmukler. 2008 Pension Funds and Capital Market Development. How Much Bang for the Buck?, The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team.
Angelo Marano 2003, the effects of pension funds' development on the financial markets in Italy, Germany and France.

¹⁸ طرح‌های مزایای معین DB با توازن درآمد و هزینه PAYG

¹⁹ این صندوق از سال ۱۳۸۰ از نقطه سر به سر خود گذشته و برای انجام تعهدات خود به کمکهای دولتی اتکاء کرده است. میزان اتکاء نیز یک روندی صعودی داشته و انتظار می‌رود این روند طی سالهای آتی با افزایش شمار بازنشستگان ادامه یابد.
مجتبی قاسمی، بازارهای مالی و توسعه اقتصادی، نگاهی به نقش سیستمهای مستمری بر بازارهای مالی و توسعه اقتصادی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری.

سیستم‌های بازنشستگی چندلایه

سیستم‌های بازنشستگی در جهان بسیار متنوع است.^{۲۰} سیستم‌های «چند لایه»^{۲۱} متشکل از لایه‌های اجباری و اختیاری می‌باشد. لایه‌های پایه عموماً با نقش بازتوزیعی به تأمین حداقل نیازهای معیشتی بازنشستگان می‌پردازند و لایه‌های بیمه‌ای، نقش جایگزینی درآمد دوران اشتغال و حفظ جایگاه درآمدی بازنشستگان را بر عهده دارند. در لایه بازتوزیعی مستمری بگیران به سطح حداقلی از استاندارد زندگی دست می‌یابند و لایه بیمه‌ای برای حصول اطمینان لازم از دسترسی بازنشستگان به استاندارد زندگی دوران اشتغال آنها می‌باشد.^{۲۲}

بیمه‌های اجتماعی عموماً اجباری است و بر این اساس، فرد اطمینان می‌یابد که پوشش درآمد حداقلی در دوران بازنشستگی خواهد داشت. طرح‌های بازنشستگی تکمیلی به عنوان بخشی از سیستم بازنشستگی برای تأمین مناسب مزایا در زمان بازنشستگی در نظر گرفته می‌شود که اجباری یا اختیاری طراحی و با مشارکت بیمه شده و معمولاً کارفرما شکل می‌گیرد و در صورت اختیاری بودن با در نظر گرفتن امتیازات ترغیبی کارفرمایان و افراد را نسبت به پرداخت حق بیمه به عنوان نوعی پس‌انداز بلندمدت برای ایام بازنشستگی تشویق می‌نمایند. طرح‌های بازنشستگی تکمیلی به دو دسته طرح‌های بازنشستگی شغلی و حساب‌های انفرادی تقسیم می‌شوند. بازنشستگی شغلی طرح‌هایی هستند که عضویت در آنها منوط به وجود ارتباط شغلی بین مشترک و حامی طرح است. در طرح‌های حساب‌های انفرادی نیازی به وجود ارتباط شغلی بین مشترک و حامی طرح نیست.^{۲۳}

لایه‌های پیشنهادی^{۲۴} سازمان OECD^{۲۵} شامل موارد زیر است:

۱. طرح‌های بازنشستگی توسط دولت اداره شده و به شکل DB-PAYG تأمین مالی می‌شوند.
 ۲. طرح‌های بازنشستگی با مدیریت بخش خصوصی با مشارکت کارمند و کارفرما تأمین مالی می‌شوند.
 ۳. طرح‌های بازنشستگی انفرادی به صورت طرح‌های پس‌انداز.
- بانک جهانی لایه‌های زیر را پیشنهاد می‌کند:^{۲۶}
۱. لایه حمایتی، با تأمین مالی دولت.
 ۲. لایه حمایتی کوچک با مدیریت بخش دولتی DB-PAYG
 ۳. لایه اجباری با مدیریت بخش خصوصی
 ۴. لایه اختیاری با حساب‌های انفرادی و مدیریت بخش خصوصی

²⁰ World Bank & OECD. (2008). Pensions at a glance: Asia/ Pacific edition

Whitehouse, Edward. (2007), Pensions panorama: retirement-income systems in 53 countries. World Bank. Washington. D.C.

²¹ Multi pillar

²² زهرا زاده غلام، بازنشستگی مرحله‌ای (تدریجی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، تیر ۱۳۸۹

Hutchens, Robert; Walker, Beth, "Phased Retirement: Problems And Prospects", Work opportunities for older Americans, Series 8 (February 2007)

Even, William E; Macpherson, David A. "Do Pensions Impede Phased Retirement?" IZA DP No. 1353; Institute for the Study of Labor; October 2004.

Paganelli, Valerie A. "Phased Retirement: Transforming the End of Work", Watson Wyatt Worldwide, SOA Spring Meeting; June, 2003.

²³ ایراندخت عطاریان، بیمه تکمیلی بازنشستگی، طرح حساب‌های انفرادی، خرداد ۱۳۹۰.

²⁴ Complementary and private pensions throughout the world 2008. OECD,ISSA, IOPS.

²⁵ OECD, OECD guidelines on pension fund asset management, 2006.

²⁶ Voluntary Retirement, Savings: Motivations, Incentives and Design; Richard Hinz; World Bank, November 19, 2008.

ایالات متحده آمریکا از سیستم بازنشستگی چندلایه برخوردار است. نظام تأمین اجتماعی در این کشور^{۲۷} شامل دو بخش اصلی بیمه‌ای و حمایتی است که اجرای آنها بر عهده اداره تأمین اجتماعی قرار دارد. به موجب قانون بیمه اجتماعی فدرال، وظیفه بیمه اجتماعی عبارتست از پرداخت مزایای بازنشستگی، فوت، از کارافتادگی و نیز تأمین خدمات درمانی تمامی شاغلین اعم از حقوق بگیران و خویش فرمایان در ازای پرداخت حق بیمه و کسب شرایط لازم. اگر فرد به دلیل فقدان سابقه کار و کسب درآمد حائز شرایط استفاده از مزایای بیمه‌ای تأمین اجتماعی نباشد یا مزایای دریافتی وی از این طریق بسیار ناچیز باشد، تحت پوشش برنامه حمایتی درآمد مکمل قرار می‌گیرد.^{۲۸} بازنشستگان علاوه بر این که از مزایای تأمین اجتماعی برخوردارند، از طرح‌های بازنشستگی خصوصی و پس‌اندازی برای تکمیل درآمد دوران بازنشستگی خود استفاده می‌نمایند. طرح‌های بازنشستگی اکثراً اختیاری بوده و با حمایت کارفرما تشکیل می‌شوند و مشمول امتیاز معافیت مالیاتی هستند و از این رو در میان شاغلین و کارفرمایان از استقبال زیادی برخوردارند.^{۲۹}

در سیستم بازنشستگی چندلایه آمریکا^{۳۰}، کارکنان دولت علاوه بر مشارکت اجباری در طرح عمومی تأمین اجتماعی و مستمری پایه کارکنان دولت از طرح حساب‌های انفرادی^{۳۱} به صورت اختیاری استفاده می‌کنند. طرح توسط یک سازمان مستقل اداره می‌شود و سازمان مزبور طبق قانون موظف به سرمایه‌گذاری منابع حسب درخواست مشترکان می‌باشد و وجوه آن صرفاً جهت تأمین مزایای مشترکان و هزینه‌های اداره طرح مورد استفاده قرار می‌گیرد.

صندوق‌های احتیاط نیز نوعی از صندوق‌های پس‌انداز بازنشستگی بوده که حق بیمه‌های طرح‌های مشارکت معین (DC)^{۳۲} دریافتی را سرمایه‌گذاری نموده و مزایای بازنشستگی مشترکین خود را در زمان بازنشستگی به صورت یکجا پرداخت می‌نمایند. در بعضی از این صندوق‌ها مشترکین قادرند قسمتی از مزایای خود را به صورت یکجا و قسمتی را به صورت مستمری دریافت دارند.^{۳۳}

ضرورت اصلاح سیستم بازنشستگی

سالمند شدن جمعیت، پدیده‌ای متعارف است که با بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و ارتقاء بهداشت و کاهش زاد و ولد کم و بیش در همه کشورها در حال وقوع بوده و پیامدهای وسیعی دارد. جمعیت کشورها خصوصاً کشورهای^{۲۷} واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، بررسی سیستم‌های بازنشستگی در جهان (برنامه‌های بازنشستگی خصوصی در ایالات متحده)، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اردیبهشت ۱۳۸۷.

^{۲۸} جواهری، حسین، تحولات در نظام تأمین و رفاه اجتماعی ایالات متحده آمریکا، فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۵، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

فرزین پور، پگاه، انجمن بین‌المللی تأمین اجتماعی (ایسا) و گزارش‌های آن درباره، اصلاحات صورت گرفته در کشورهای منتخب، فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۱۸، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

^{۲۹} طیبه جلیلی، طرح‌های بازنشستگی خصوصی (چرایی، چگونگی، پاسخ به سؤالات اساسی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، مرداد ماه ۱۳۸۹.

^{۳۰} مریم عابدین خان، سیستم بازنشستگی چندلایه، طرح حساب‌های انفرادی، طرح TSP، حوزه مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، مردادماه ۱۳۹۰.

³¹ Thrift

³² Defined Contribution

³³ مریم عابدین خان، چالش‌های مدیریتی و اجرایی در سرمایه‌گذاری صندوق‌های تأمین اجتماعی (تجارب صندوق احتیاط کارکنان مالزی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، خرداد ۱۳۸۹.

پیشرفته در نتیجه افزایش عمر و کاهش نرخ باروری دچار پیری شده‌اند. سالمندی جمعیت باعث افزایش هزینه‌های تأمین اجتماعی می‌شود و افزایش تقاضا برای خدمات سلامت، خدمات مراقبت خانگی، خدمات مسکن برای سالمندان آسیب‌پذیر و خانه‌های سالمندان و غیره می‌شود.^{۳۴} این موضوع نیاز به تأمین منابع مالی پایدار بلند مدت را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. لذا طرح‌های بازنشستگی دولتی در اکثر نقاط دنیا با مشکلات بزرگی مواجه و اغلب بدهی‌های عمده‌ای برای دولت‌ها ایجاد کرده‌اند. مطالعه و بررسی سیستم‌های بازنشستگی ایالتی در ایالات متحده آمریکا نشان می‌دهد که آینده مالی پرداخت کنندگان خدمات تأمین اجتماعی در معرض تهدید قرار دارد.^{۳۵} اگرچه دولت‌ها معمولاً راه حل‌هایی برای تأمین مالی کارکنان خود از منابع عمومی می‌یابند، اما نهایتاً این افراد تحت پوشش سیستم‌های تأمین اجتماعی هستند که از عملکرد ضعیف صندوق‌های بازنشستگی آسیب می‌بینند.^{۳۶}

تلاش کشورها^{۳۷} در مواجهه با سیستم‌های ناپایدار PAYG طرح‌های بازنشستگی خصوصی که در آن‌ها بخش خصوصی مسئولیت اداره طرح‌های بازنشستگی را برعهده می‌گیرد در دو دهه اخیر افزایش چشمگیری داشته و در کنار سیستم‌های بازنشستگی دولتی پایه نقش بارزی در تأمین درآمد بازنشستگی داشته‌اند.^{۳۸} در سال‌های اخیر OECD هدایت کشورهای عضو را در زمینه سیاست‌های بازنشستگی بر عهده گرفته است.^{۳۹}

مقایسه اطلاعات ایران با سایر کشورهای حوزه آسیا و اقیانوسیه‌ای به نظر می‌رسد که سیستم بازنشستگی ایران، با توجه به روند افزایشی جمعیت مسن در سال‌های آینده، با مشکل مواجه خواهد شد. از این رو، انجام اصلاحات بازنشستگی ضروری می‌باشد.^{۴۰} تعداد شاغلین مشترک صندوق بازنشستگی کشوری در سال‌های اخیر کاهش یافته و تعداد مستمری بگیران روند افزایشی داشته است. این موضوع سبب کاهش منابع دریافتی حق بیمه‌ها و افزایش مصارف صندوق شده است.^{۴۱}

^{۳۴} زهرازاده غلام، سالمند شدن جمعیت و اصلاحات سیستم‌های بازنشستگی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری.

^{۳۵} طیبه جلیلی، بدهی دولت بابت بازنشستگی، چرا انجام اصلاحات برای نجات سیستم بازنشستگی کارکنان دولت ضروری است؟ واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، بهمن ۱۳۸۷.

^{۳۶} T. Leigh Anenson, Karen Eilers Lahey, 2007, Public pension liability: Why reform is necessary to save the retirement of state employees, Notre Dame journal of law, ethics & public policy.

http://www.wilshire.com/Company/State_Retirement_Funding_Report.2005

^{۳۷} Tapia, W. (2008). Description of private pension systems. OECD working papers on insurance and private pensions. No.22.

^{۳۸} ایراندخت عطاریان، طیبه جلیلی، نقش طرح‌های بازنشستگی خصوصی در تأمین درآمد بازنشستگی، مؤسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اردیبهشت ۱۳۹۰.

طیبه جلیلی، رویکرد نوین به سیستم‌های بازنشستگی چند لایه (در جهان چه می‌گذرد؟)، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، تیرماه ۱۳۸۷.

^{۳۹} طیبه جلیلی، طرح‌های بازنشستگی خصوصی، طبقه بندی OECD، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، فروردین ۱۳۸۷.

OECD, Survey of investment regulations of pension funds, 2008.

^{۴۰} طیبه جلیلی، سیستم‌های بازنشستگی در یک نگاه، آسیا و اقیانوسیه، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری.

^{۴۱} در پایان سال ۱۳۷۶ اندوخته‌های مشترکین صندوق بازنشستگی کشوری توان پرداخت حداقل ۸ سال حقوق مستمری بگیران را داشت. این میزان در پایان سال ۱۳۸۸ به کمتر از یک سال کاهش یافت.

ریسک بیمه‌های تأمین اجتماعی

ماهیت اصلی و اساسی بیمه منبث از ریسک‌ها و اتخاذ تدبیری جهت انتقال آن از یک طرف به طرف دیگر است. شرکت‌ها و موسسات بیمه‌ای عملاً سعی می‌کنند تا ریسک‌ها را به گونه‌ای توزیع نمایند که زیانهای ناشی از وقوع حوادث غیرمنتظره، منجر به تأثیرات کمتری بر ذینفعان شود از این لحاظ بیمه روشی است برای تأمین مالی ریسک‌ها و مخاطرات و مقابله با آثار آنها.

بطور کلی ریسک‌ها در ارتباط با فعالیت‌های موسسات تأمین اجتماعی و صندوق‌های مستمری شکل خاصی دارد که با سایر موسسات مالی نظیر بانک‌ها و شرکت‌های سرمایه‌گذاری متفاوت است. برای مثال بیان ناصحیح میزان دریافتی و بر مبنای آن پرداخت حق بیمه از مصادیق خاص ریسک عملیاتی در موسسات بیمه‌ای تأمین اجتماعی است. انجام عملیات مالی بر اساس توازن درآمد و هزینه (PAYG) باعث می‌شود تا اینگونه موسسات نقدینگی قابل توجهی را نگه ندارند لذا ریسک نقدینگی در این موسسات مدیریت خاصی را می‌طلبد. هنگامی که بار مالی غیرمنتظره‌ای به سیستم تحمیل می‌شود، مثل تغییر کسورات یا مستمری‌ها که منجر به پرداخت‌های نابهنگام می‌شود این موسسات دچار التهاب مالی می‌شوند. ریسک مسئولیت^{۴۲} در موسسات تأمین اجتماعی دامنه وسیعی دارد و هر چیزی در ارتباط با برآورده ساختن مسئولیت‌های موسسه را در بر می‌گیرد. تعهد پرداخت مستمری بازنشستگی، شامل ریسک‌های طول عمر^{۴۳}، تورم^{۴۴}، از کارافتادگی^{۴۵}، ریسک مستمری ماهانه^{۴۶} - که موجب هزینه‌های اضافی خریداری مستمری از شرکت‌های بیمه می‌شود - ریسک هزینه^{۴۷}، ریسک قانونگذاری^{۴۸} ناشی از تغییر قانون، ریسک مسن شدن جمعیت^{۴۹} نیز از جمله این موارد می‌باشند.

مؤسسات تأمین اجتماعی و صندوق‌های مستمری عملاً به واسطه تعهدات بلندمدتشان که بیشتر ناشی از تحولات مختلف اجتماعی، جمعیتی، قانونگذاری و اقتصادی است در معرض ریسک‌های متنوعی می‌باشند. در بخش بیمه‌های خدمات درمانی و تأمین سلامت، دامنه متفاوت دیگری از ریسک‌ها وجود دارند که از جمله می‌توان به ریسک‌های هزینه‌های درمان^{۵۰}، ریسک از رده خارج شدن و فرسودگی^{۵۱}، ریسک شیوع بیماری‌های واگیردار^{۵۲}، ریسک بیماریهای رایج^{۵۳} اشاره نمود. ریسک مخاطرات اخلاقی^{۵۴}، ریسک اقتصادی ناشی از تأثیر چرخه‌های اقتصادی بر سطح درآمد و اشتغال، ریسک سرمایه‌گذاری، وقایع فاجعه آمیز^{۵۵}، ریسک سیاسی و سایر موارد مشابه از جمله مخاطراتی است که

ایراندخت عطاریان، چالش‌های پیش روی صندوق بازنشستگی کشوری و راهبردهای برون رفت از آن، فروردین ۱۳۹۰.

⁴² Liability risk

⁴³ Longevity risk

⁴⁴ Inflation risk

⁴⁵ Incapacity or ill-health retirement risk

⁴⁶ Annuitization risk

⁴⁷ Expense risk

⁴⁸ Legislative or regulatory risk

⁴⁹ Demographic ageing risk

⁵⁰ Medical expense risk

⁵¹ Obsolescence risk

⁵² Epidemic risk

⁵³ Prevalence risk

⁵⁴ Moral hazard risk

⁵⁵ Catastrophic risk

Banks E., 2005, Catastrophic risk, Analysis and Management, John Wiley & Sons, Ltd.

مؤسسات تأمین اجتماعی با آن روبرو هستند.^{۵۶}

نظارت مالی در صندوق‌های مستمری

سرمایه‌گذاری صندوق‌های مستمری عاری از خطر نیست و اگر فارغ از دوراندیشی و نظارت باشد می‌تواند منجر به بازده منفی گردیده و سرمایه استفاده شده را نیز ضایع کند.^{۵۷} حجم عظیم گردش مالی در مؤسسات تأمین اجتماعی نیازمند وجود یک ساختار نظارتی دقیق است تا قابلیت پاسخگویی آنها را افزایش داده و از حقوق افراد در طول زمان حمایت نماید. درآمد حاصل از حق بیمه‌های جمع‌آوری شده و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده باید به گونه‌ای مدیریت و نظارت شود تا برای تأمین هزینه مستمری‌ها و خدمات تعهد شده کفایت کند. در این ارتباط باید با نظارت کافی ثبات و پایداری بلند مدت عملیات موسسه تأمین گردد.^{۵۸}

پاسخگویی به ذینفعان مختلف اعم از کارکنان و افراد تحت تکفل آنان، کارفرمایان، بازنشستگان و دولت، نیازمند شفافیت عملیات و وجود مکانیزم‌های نظارتی منسجمی است. در این ارتباط بازرسی‌های مستقل از نحوه عملکرد مالی و سرمایه‌گذاری و بررسی اکچوئری ضروری است. از سوی دیگر گزارشات بازرسی و اکچوئر باید در اختیار عموم قرار گیرد تا موجب اطمینان ذینفعان نسبت به مدیریت مؤثر موسسه و برنامه‌های آن و تعهدات ایجاد شده باشد. در این راستا تنظیم موارد مشخص جهت افشای اطلاعات، شفافیت و حکمرانی خوب در موسسه باید صورت پذیرد.

وظیفه اکچوئر، ارائه منظم محاسبات اکچوئری برنامه تأمین اجتماعی موسسه است. گزارشات اکچوئر باید برای ذینفعان افشا شده و در معرض اطلاع عموم قرار گیرد. علاوه بر محاسبات اکچوئری، مدیریت ریسک باید دائماً جنبه‌های مختلف ریسک‌های محتمل بر جریان‌های مالی و دارایی‌های موسسه را بررسی و مدیریت موسسه را از مخاطرات احتمالی و میزان اثر آنها بر فعالیت موسسه آگاه سازد. رعایت استانداردهای حکمرانی^{۵۹} نیز از جمله موارد لازم الرعایه در مباحث نظارتی مؤسسات تأمین اجتماعی می‌باشند.^{۶۰}

اکچوئری

طراحی یک سیستم بازنشستگی به نحوی که تعادل بین منابع و مصارف آن برقرار باشد نیازمند محاسبات پیچیده‌ای در خصوص چگونگی تنظیم پارامترهای مؤثر در دریافتها (نرخ حق بیمه، سقف حقوق و مزایا، مدت پرداخت حق بیمه و...) و پرداختها (سن در زمان بازنشستگی، امید به زندگی، فرمول تعیین حقوق بازنشستگی و...) با توجه به

^{۵۶} مریم عابدین خان، مدیریت ریسک در تأمین اجتماعی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اسفند ۱۳۸۸.

^{۵۷} طیبه جلیلی، سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی، «الزامات-تجارب جهانی»، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، مرداد ۱۳۸۸.

^{۵۸} Gajek L. And Ostaszewski K. M., 2004, Financial Risk Management for Pension Plans, Elsevier.

^{۵۹} Christopher D. Daykin, Government Actuary's Department, United Kingdom, "Financial governance and risk management of social security", (Technical Commission on Statistical, Actuarial and Financial Studies 28th ISSA, General Assembly, Beijing, 12-18 September 2004.

^{۶۰} زهرا زاده غلام، مراجع نظارت بر بازنشستگی‌های خصوصی چه ویژگی‌هایی بایستی داشته باشند؟ اصول پیشنهادی IOPS. حوزه مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، مردادماه ۱۳۹۰.

عوامل اقتصادی و اجتماعی می‌باشد.^{۶۱} صندوق‌های بازنشستگی طبق استاندارد حسابداری شماره ۲۷ (طرح‌های مزایای بازنشستگی)^{۶۲} مبتنی بر تکالیف صندوق‌های بازنشستگی در ارائه گزارشات محاسبات بیمه‌ای اکچوئری^{۶۳} هنگام ارائه صورتهای مالی می‌باشند.^{۶۴}

عدم استفاده از محاسبات اکچوئری، هر طرح بیمه‌ای، چه در قالب طرح‌های بیمه تامین اجتماعی یا صندوق‌های بازنشستگی یا بطور کلی در مجموعه صنعت بیمه، به شکست خواهد انجامید. هر چند محاسبات اکچوئری نمی‌تواند بطور کامل از بروز عدم توازن در منابع و مصارف موسسات بیمه‌ای جلوگیری کند ولی می‌تواند دید منظمی از جریان درآمد و هزینه موسسه به دست دهد. اکچوئری عملاً برآوردی از جریان درآمدها، تعهدات و هزینه‌های آتی و چگونگی رسیدن به تعادل در ارتباط با فعالیت‌های بیمه‌ای یک موسسه بیمه می‌باشد. ارزیابی اکچوئری^{۶۵} یک طرح بیمه‌ای توانایی مالی طرح را برای پرداخت تعهداتش در بلندمدت بررسی می‌کند و تعادل درآمدها و هزینه‌های آینده را براساس نظام مالی انتخاب شده برای طرح تخمین می‌زند.

در حال حاضر، در موسسات بیمه‌ای و صندوق‌های بازنشستگی در جهان روش‌های متنوعی تحت عنوان هزینه‌یابی اکچوئری^{۶۶} استفاده می‌شود^{۶۷} که در ایران به طور جدی نه در بخش بیمه‌های دولتی و نه در بخش بیمه خصوصی مورد توجه نیست.

تأمین شخصی راستین (RPS)

تأمین شخصی راستین (RPS)، عملاً فرآیندهای مکملی برای سیستم تأمین اجتماعی و بازنشستگی معرفی می‌نماید. کاربرد اصلی این سیستم ضمن ایجاد زمینه مناسب برای صندوق‌های مستمری جهت سرمایه‌گذاری منابع خود در موارد زیر خلاصه می‌شود:

۱- ایجاد لایه دوم سیستم‌های چندلایه بازنشستگی

۲- ایجاد لایه سوم حساب‌های انفرادی (Thrift) برای افراد اعم از شاغل و غیرشاغل

برای تمایز سیستم‌های مستمری اجباری و اختیاری در منبهدر تأمین شخصی راستین (RPS) به ترتیب از دو عبارت صندوق تأمین و صندوق بازنشستگی برای صندوق‌های مستمری اجباری و اختیاری استفاده می‌شود. الفاظ حق بیمه و بیمه شده در سیستم‌های مستمری اجباری و الفاظ سپرده و سپرده‌گذار برای سیستم‌های مستمری اختیاری استفاده می‌شود.

صندوق مستمری: شخصیت حقوقی مستقلی است که تحت عناوینی مانند صندوق، سازمان، مؤسسه و غیره براساس قانون، اساسنامه یا دستورالعمل خاص، در حوزه تأمین مزایای بازنشستگی اعضا، فعالیت می‌کند. صندوق مستمری دو نوع

^{۶۱} حسین بهزادی، اصول و مفاهیم اکچوئری صندوق‌های بازنشستگی، انتشارات صحفی، قم، ۱۳۸۷.

^{۶۲} <http://audit.org.ir/LinkClick.aspx?fileticket=2TrJFTj5-CM%3D&tabid=108&mid=683&language=fa-IR>

^{۶۳} Actuary

^{۶۴} همچنین نگاه کنید به پیش‌نویس استاندارد حسابداری شماره ۳۳ با عنوان "مزایای بازنشستگی کارکنان".

^{۶۵} <http://audit.org.ir/LinkClick.aspx?fileticket=11sJvbk5D9k%3D&tabid=107&mid=534&language=fa-IR>

^{۶۵} Actuarial valuation

^{۶۶} Actuarial cost method

^{۶۷} Actuarial Standards of Practice (ASOPs)

<http://www.actuarialstandardsboard.org/pdf/asops/asops.zip>

<http://www.actuarialstandardsboard.org/asops.asp>

است:

الف- صندوق تأمین: صندوق مستمری است که تحت قوانین بیمه اجباری تأمین اجتماعی فعالیت می‌کند.
ب- صندوق بازنشستگی: صندوق مستمری است که برای تأمین بازنشستگی افراد بصورت اختیاری فعالیت می‌کند.
در تأمین شخصی راستین (RPS) صندوق مستمری (صندوق تأمین یا صندوق بازنشستگی) به عاملیت از طرف شاغلین یا غیرشاغلین (بیمه‌شدگان/سپرده‌گذاران) حق بیمه/سپرده آنها را جمع و در طرح‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین سرمایه‌گذاری می‌نماید. بانک در قبال سپرده دریافتی و نوع مشارکت صندوق، گواهی راستین به نام و مالکیت صندوق صادر می‌کند. از طرفی صندوق از بانک می‌خواهد تا به میزان مبلغ سپرده/حق بیمه سپرده‌گذار/بیمه شده در صندوق، گواهی‌ای به نام گواهی تأمین به نام و مالکیت سپرده‌گذار صادر نماید. گواهی تأمین صادره به مثابه سهم بیمه شده/سپرده‌گذار از سرمایه صندوق می‌باشد.

دو نوع گواهی تأمین اجتماعی و گواهی تأمین شخصی را تعریف می‌کنیم. هردوی این گواهی‌ها به نام فردی که حق بیمه/سپرده را پرداخته است صادر می‌شوند. گواهی تأمین اجتماعی وارد سازوکار ایجاد لایه دوم سیستم چندلایه بازنشستگی می‌شود و از این لحاظ نام این گواهی را گواهی تأمین اجتماعی می‌نامیم. گواهی تأمین شخصی سازوکار لایه سوم سیستم‌های چندلایه بازنشستگی یعنی حساب‌های انفرادی را مد نظر قرار می‌دهد لذا گواهی تأمین صادره را گواهی تأمین شخصی نام می‌نهمیم. گواهی تأمین اجتماعی و گواهی تأمین شخصی هر کدام خصوصیات خاص خود را دارند.

گواهی‌های تأمین اجتماعی، تأمین شخصی و گواهی تأمین مستمری (نوع تبدیل شده گواهی تأمین شخصی به مستمری) همانند سایر گواهی‌های راستین به عنوان یک دارایی قابل خرید و فروش در سایت اینترنتی بانک به صورت دیجیتال صادر می‌گردد. دارندگان این گواهی‌ها می‌توانند از طریق شبکه‌های ارتباطی اینترنت و یا گیشه اینترنتی بانک اقدام به خرید و فروش و انتقال این برگه‌ها نموده و لذا این گواهی‌ها قابلیت خرید و فروش بین‌المللی می‌یابد.

صندوق‌های تأمین/بازنشستگی برای صدور گواهی‌های تأمین طبق ضوابط معین می‌توانند اقدام به دریافت هزینه‌های اداری از بیمه‌شده یا سپرده‌گذار بنمایند. این هزینه‌های اداری متمایز و علاوه بر هزینه‌هایی است که در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین برای عملیات ارزیابی، نظارت و سود بانک معین شده است.

با توجه به سازوکارهای تعریف شده بررسی ریسک، محاسبات اکچوئری و نظارت مالی بر این صندوق‌ها بسیار حائز اهمیت می‌باشد. محاسبات اکچوئری ضمن رعایت استانداردهای بین‌المللی باید به روشنی جریان وجوه سال‌های آتی صندوق را به تصویر بکشد. کلیه عملیات بر اساس دستورالعمل‌های تدوین شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین انجام خواهد شد. ساختار و تشکیلات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS نیز برای زیرسیستم «تأمین شخصی راستین (RPS)» مورد استفاده قرار می‌گیرد.

گواهی تأمین اجتماعی

گواهی تأمین اجتماعی مبتنی بر الزامات نظام تأمین اجتماعی کشور است و در حیطه پرداخت حق بیمه اجباری طبقه‌بندی می‌شود بطوریکه کارفرما^{۶۸} یا بیمه‌شدگان^{۶۹} خویش فرما درصدی از حق بیمه کارکن خود یا خود را برای

^{۶۸} ارتباط سازمان تأمین اجتماعی با کارفرمایان فرایندی طولانی دارد و از مرحله تاسیس کارگاه (شرکت، موسسه، کارخانه ...) با تشکیل

دریافت گواهی تأمین اجتماعی به صندوق تأمین واریز می‌نماید. پرداخت کننده در این حالت همان بیمه شده است و طبق ضوابط بیمه مشمول دریافت مستمری^{۷۰} در دوران بازنشستگی می‌گردد. صندوق تأمین در این حالت دولتی یا زیر نظر دولت است. ضوابط صندوق‌های تأمین دولتی همان است که قوانین جاریه برای این صندوق‌ها معین کرده‌اند. صندوق‌های تأمین در حیطه وظایف مدیریت مالی صندوق می‌توانند گواهی‌های راستین در اختیار خود را در بازار گواهی راستین^{۷۱} بفروشند. صندوق تأمین براساس میزان سهم شرکت‌دارنده گواهی تأمین اجتماعی و محاسبات اکچوئری اقدام به پرداخت مستمری به بیمه شده می‌نماید. مدیریت مالی صندوق و میزان مشارکت فرد در این حالت طبق ضوابط شرکت سهامی با سرمایه متغیر عام محاسبه می‌شود. برای حفظ و تأمین مستمری کارکنان در دوران بازنشستگی قواعد خاصی بایست بر خرید و فروش گواهی‌های تأمین اجتماعی بیمه اجباری حاکم باشد. ضوابط خرید و فروش گواهی تأمین اجتماعی را مقررات بیمه‌های اجباری مشخص می‌کند.

گواهی تأمین اجتماعی سندی است با نام یا بی‌نام که به قیمت اسمی مشخص و برای مدت معین که در عوض پرداخت حق بیمه بیمه‌شده به صندوق تأمین، توسط شعبه بانک مشارکت در سود و زیان راستین منتشر و در اختیار بیمه‌شده قرار داده می‌شود. دارنده این گواهی با احتساب مدت و مبلغ گواهی در سرمایه صندوق تأمین شریک است و در سررسید براساس سهم شرکت‌دارنده خود وفق قوانین و مقررات تأمین اجتماعی مستمری دریافت می‌نماید.

پرونده در شعبه تأمین اجتماعی آغاز می‌شود و با ارسال لیست حقوق و دستمزد و پرداخت حق بیمه کارگران تحت پوشش به طور مستمر (معمولاً ماهانه) در طول فعالیت کارگاه ادامه می‌یابد. کارفرما مکلف است از روز اولی که فرد را به کار می‌گیرد، حتی بدون عقد قرارداد و حکم، لیست حق بیمه وی را ارسال کند.

^{۶۹} بیمه شدگان به افرادی اطلاق می‌شود که برای انجام حرفه یا شغل مورد نظر با داشتن کارگر (کارفرما) یا خود به تنهایی (خویش فرما) به استناد مجوز اشتغال صادره از سوی مراجع ذیصلاح یا به تشخیص سازمان تأمین اجتماعی به کار اشتغال داشته و مشمول مقررات حمایتی خاصی نباشند و با انعقاد قرارداد، حق بیمه متعلقه را طبق مقررات به سازمان تأمین اجتماعی پرداخت نمایند.

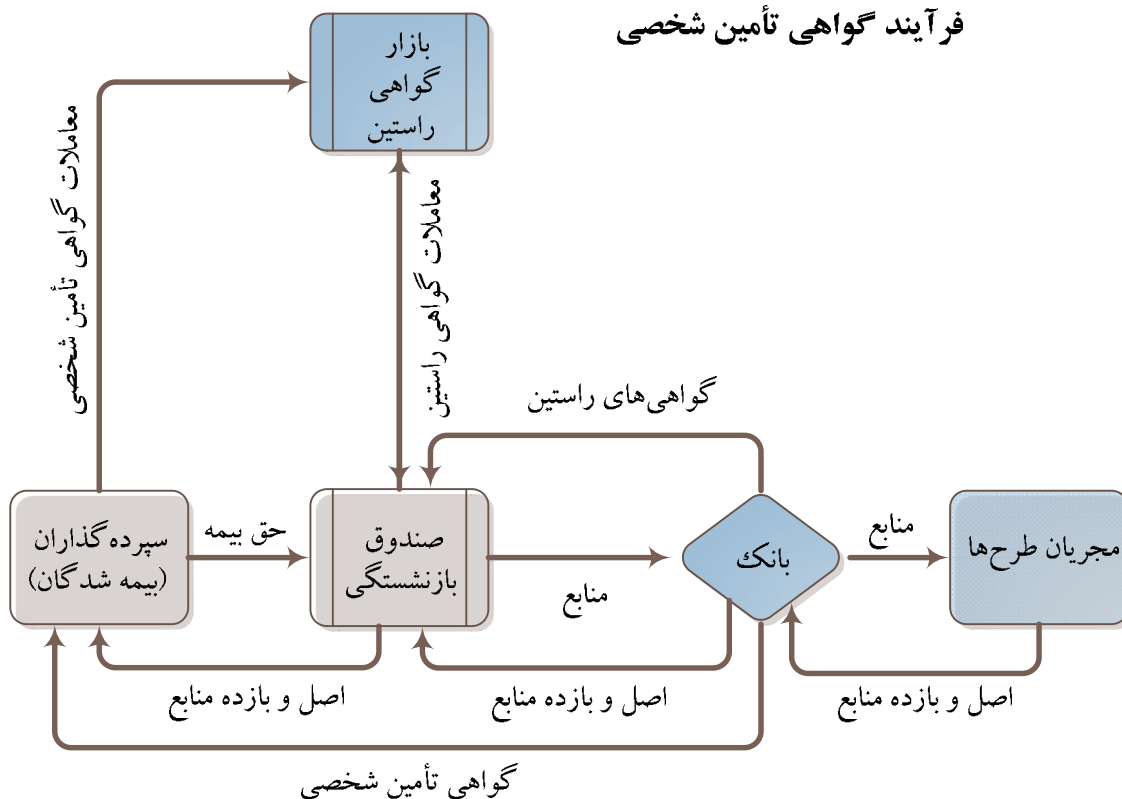
^{۷۰} پرداخت مستمری بازنشستگی و تأمین شرایط زندگی مناسب برای بیمه شدگان، به هنگام بازنشستگی، یکی از کارکردهای اصلی نظام بیمه تأمین اجتماعی است به نحوی که، درقبال دریافت حق بیمه در دوران اشتغال بیمه شدگان، مسئولیت پرداخت مستمری به همراه تأمین و ارائه خدمات درمانی به آنان و خانواده هایشان را، در دوران بازنشستگی، برعهده می‌گیرد.

^{۷۱} سامانه بازار گواهی راستین (RCM) سیستم مبتنی بر وب تسویه حساب معامله‌کنندگان و انتقال‌دهندگان گواهی‌های راستین و اوراق بهادار بدون ربا در بانک مشارکت در سود و زیان راستین است.

طرح مشارکت در سود و زیان راستین در بانک، بانک اقدام به صدور گواهی راستین به نفع و نام صندوق می‌نماید. در عوض منابع سپرده‌گذار، صندوق از بانک می‌خواهد تا گواهی تأمین شخصی برای سپرده‌گذار و به نام و نفع سپرده‌گذار و بر عهده صندوق صادر نماید. نحوه مدیریت مالی صندوق و میزان مشارکت فرد در این حالت طبق ضوابط شرکت سهامی با سرمایه متغیر عام می‌باشد. مقاطع محاسبه قدرالسهم هر سهامدار در انتهای هر ماه است. انتفاع سپرده‌گذار در این روش از نتیجه کل مشارکت‌های صندوق در طرح‌های مختلف بدست می‌آید و لذا سپرده‌گذار را در دوران دریافت اصل و منافع دچار مخاطرات ریسک ناشی از یک طرح منفرد نمی‌نماید. دارنده گواهی تأمین شخصی در سررسید گواهی می‌تواند جهت دریافت اصل و منافع سپرده خود به صندوق مراجعه و اصل و منافع سپرده خود را دریافت دارد. سررسید گواهی تأمین شخصی حداقل پنج سال بعد از تاریخ سپرده‌گذاری در صندوق معین می‌گردد. افراد می‌توانند در دوره‌های مختلف حسب تمایل خود اقدام به سپرده‌گذاری در صندوق نموده و گواهی تأمین شخصی دریافت نمایند.

گواهی تأمین شخصی سندی است با نام یا بی‌نام که به قیمت اسمی مشخص و برای مدت معین که در عوض پرداخت سپرده سپرده‌گذار به صندوق بازنشستگی، توسط شعبه بانک مشارکت در سود و زیان راستین منتشر و در اختیار سپرده‌گذار قرار داده می‌شود. دارنده این گواهی با احتساب مدت و مبلغ گواهی در سرمایه صندوق بازنشستگی شریک است و در سررسید اصل و بازده سهم شرکت خود را از صندوق دریافت می‌نماید.

تأمین شخصی راستین RPS فرآیند گواهی تأمین شخصی

گواهی تأمین مستمری

چنانچه سپرده گذار یا دارنده گواهی تأمین شخصی در سررسید تمایل به دریافت اصل و سود منابع خود به صورت یکجا نباشد می تواند از صندوق درخواست نماید که از طریق بانک گواهی تأمین شخصی وی را تبدیل به تعداد معینی گواهی تأمین مستمری با سررسیدهای مسلسل نماید. گواهی های مستمری اصل و منافع سپرده سپرده گذار را برای تعداد مشخص دفعات دریافت مستمری خرد کرده و در سررسید هر گواهی تأمین مستمری دارنده آن برای دریافت وجه مستمری به بانک مراجعه و یا بطور خودکار مبلغ اسمی گواهی تأمین مستمری بعلاوه سود ناشی از مانده منابع گواهی های مستمری قابل پرداخت در آینده به حساب دارنده گواهی واریز می شود. گواهی های مستمری در اصل به مثابه کوپن های گواهی تأمین شخصی می باشند. سپرده گذار می تواند از صندوق بخواهد تا مبلغ اسمی گواهی های مستمری را در سررسیدهای مختلف متفاوت در نظر بگیرد. نحوه محاسبه بازده منابع مانده گواهی های مستمری براساس نسبت سهم دارنده گواهی تأمین مستمری در هر مقطع از زمان طبق سازوکارهای شرکت سهامی با سرمایه متغیر می باشد. گواهی تأمین مستمری همانند سایر گواهی های راستین در سامانه بازار گواهی راستین قابل خرید و فروش و انتقال است. با پرداخت و تسویه هر گواهی تأمین مستمری، سریال گواهی مربوطه در سامانه بازار گواهی راستین مسدود می گردد. گواهی تأمین مستمری سندی است با نام یا بی نام که از تبدیل سهم شرکت به گواهی تأمین شخصی در سررسید به قطعات ریز با سررسیدهای متفاوت صادر می شود تا دارنده گواهی بتواند منابع و منافع سپرده خود را بصورت مستمری از صندوق بازنشستگی دریافت می نماید.

شرکت سهامی با سرمایه متغیر

شرکت سهامی با سرمایه متغیر شرکت سهامی خاص یا عام بوده که مبلغ دارائی و سهام سهامداران آن در طول زمان با تغییر در میزان سهام یا ورود و خروج سهامداران متغیر است.^{۷۲} شرکت های سهامی با سرمایه متغیر که منبهد نام آنها را شرکت سهامی متغیر می نامیم می توانند منبعث از سهام دولتی یا خصوصی و یا ترکیبی از آنان باشند. ماهیت عملیاتی آنها منطبق با تعریف شرکت سهامی بانک غیررئوی و همچنین از لحاظ عملیات مالی منطبق با مفاهیم محصول سوم بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین یعنی مشارکت در سود و زیان شعبه/بانک است.^{۷۳} شرکت سهامی متغیر در اصل یک شرکت سهامی خاص یا عام است که میزان سرمایه آن متغیر بوده و سهام سهامداران شرکت در هر مقطع از زمان براساس میزان سهم هر سهامدار در همان زمان محاسبه و آثار مالی شرکت به میزان سهم سهامداران در همان مقطع به سهامداران بار خواهد شد. این مقاطع زمانی باید از قبل مشخص باشند.

شرکت های سهامی با سرمایه متغیر را شرکتی را در نظر بگیرید که همانند یک شرکت سهامی (عام یا خاص) بین سهامداران تأسیس می شود بطوریکه سهامداران شرکت به نسبت مدت و مبلغ سهام خود در سرمایه بانک شریکند.

^{۷۲} بیژن بیدآباد، عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیررئوی و بازیابی ماهیت رئوی و غیررئوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۴-۳ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران.

<http://www.bidabad.com/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>

<http://www.bidabad.com/doc/sherkatbank.ppt>

^{۷۳} بیژن بیدآباد، شرکت سهامی با سرمایه متغیر، ۱۳۹۱، تهران. <http://www.bidabad.com/doc/vjsc-paper-fa.pdf>

سرمایه کل شرکت در هر زمان متغیر می‌تواند باشد. سرمایه شرکت برابر است با مجموع سهام شرکت به نسبت تعداد روزهایی که هر سهامدار سهام خود را در شرکت نگهداشته است. تعداد سهام این شرکت سهامی را برابر تعداد روزهایی که ارزش اسمی هر واحد سهم در شرکت نگهداشته می‌شود فرض کنید. اگر چنین شرکتی یک شرکت سهامی در نظر گرفته شود کلیه سهام‌داران به میزان مبلغ و مدت شراکت خود مالک و صاحبان سرمایه این شرکت خواهند بود و متناسب با مبلغ و مدت سرمایه‌های خود از منافع شرکت سود می‌برند یا در مقابل زیان وارده خسارت تحمل می‌نمایند.

مراحل تأمین شخصی راستین (RPS)

- ۱- سپرده‌گذاران منابع خود را در صندوق مستمری معین انباشته می‌کنند و در قبال آن با واسطه صندوق بانک به نام سپرده‌گذاران گواهی تأمین صادر می‌نماید.
- ۲- بانک طرحنامه‌های ارزیابی شده و تأیید شده توسط واحد ارزیابی^{۷۴} بانک را به صندوق بازنشستگی معرفی می‌نماید. صندوق‌های مستمری همانند سایر سپرده‌گذاران بانک از طریق خرید گواهی‌های مربوط به طرح‌نامه‌های^{۷۵} تصویب شده توسط بانک، منابع لازم را برای انجام مشارکت با مجریان و تحت نظارت واحد امین^{۷۶} بانک در اختیار بانک قرار می‌دهد.
- ۳- بانک با اخذ منابع از صندوق مستمری برای آنها بسته به نوع طرح گواهی راستین صادر می‌نماید.
- ۴- مبالغ اسمی گواهی‌های تأمین از قبل توسط بانک تعیین می‌شود.
- ۵- سپرده‌گذار می‌تواند گواهی‌های تأمین خود را در بازار گواهی راستین به غیر بفروشد و یا انتقال دهد.
- ۶- صندوق می‌تواند گواهی‌های راستین خود را در بازار گواهی راستین به غیر بفروشد و یا انتقال دهد.
- ۷- بانک منافع و منابع صندوق را پس از کسر کارمزد بانک به صندوق پرداخت می‌نماید.
- ۸- مشارکت صندوق با بانک در طرح‌های مختلف است و با تسویه هر طرح و بازگشت منابع به صندوق مشارکت همان طرح خاتمه می‌یابد.
- ۹- کلیه عملیات اجرائی مجریان در ارتباط با صندوق مستمری طبق قرارداد و زیر نظر واحد امین اداره PLS بانک و تماماً توسط مجری انجام می‌شود.
- ۱۰- برای کاهش ریسک و جبران خسارات احتمالی ناشی از مخاطرات مختلف فعالیت‌های مالی و همچنین ایجاد اطمینان برای طرف‌های درگیر در ارتباط با زیرسیستم تأمین شخصی راستین (RPS)، حسب مورد و در صورت وجود مصداق عملیاتی با تأیید واحد ارزیابی از پوشش‌های بیمه‌ای استفاده شود.

^{۷۴} واحد ارزیابی: واحدی است در اداره PLS بانک که با بررسی توانایی و اهلیت مجری و طرحنامه، امکان اجرای طرح را می‌سنجد.

^{۷۵} طرح‌نامه: نوشته‌ای است حاکی از مجموعه اطلاعات لازم و مورد نیاز در خصوص مشخصات طرح پیشنهادی و بیانگر تحلیل‌ها و بررسی و توجیه طرح از جنبه‌های مختلف اقتصادی، فنی و مالی و مانند آن که توسط مجری تهیه و به همراه اطلاعات و مستندات و مجوزهای قانونی لازم برای بررسی و اتخاذ تصمیم به بانک ارائه می‌شود و پس از بررسی و در صورت تصویب نهایی توسط واحد ارزیابی اداره PLS بانک سندی است که مفاد آن در هر صورت به طرفیت مجری قابل استناد است.

^{۷۶} واحد امین: واحدی است که امور نظارتی فرآیندهای مشارکت در سود و زیان راستین PLS را به نمایندگی از طرف بانک درخصوص حسن اجرای طرح، کنترل عملیات اجرایی در مقایسه با برنامه‌های اعلام شده، نحوه تخصیص منابع و چگونگی مصرف بهینه آنها... را با استفاده از شاخصهای کلیدی و رسیدگی به صورتهای مالی و نظارت بر تحویل طرح به عهده دارد.

- ۱۱- به منظور حسن اجرای تعهدات مجریان در تأمین شخصی راستین (RPS) بانک به نیابت از صندوق از مجریان وثیقه مناسب اخذ می‌نماید.
- ۱۲- در قبال پرداخت حق بیمه توسط بیمه شدگان به صندوق مستمری، بانک به نیابت از بیمه شده (سپرده‌گذار) از صندوق وثیقه یا ضمانتی اخذ نمی‌نماید. صندوق مستمری مستقیماً متعهد منابعی است که از سپرده‌گذار/بیمه شده اخذ می‌نماید.
- ۱۳- بانک در رابطه میان سپرده‌گذار و صندوق فقط نقش عامل صندوق برای صدور گواهی‌های تأمین و گواهی تأمین مستمری را دارد.
- ۱۴- قراردادهای مابین صندوق و مجریان تابع مقررات سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین و زیرسیستم‌های مالی آن حسب مصداق خواهد بود.
- ۱۵- با توجه به مفاهیم مورد عمل در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین PLS و فرآیندهای مربوطه و وظایف تعیین شده برای اطراف عملیات، ساختار و تشکیلات مورد نیاز و دستورالعمل‌های مربوطه طبق ضوابط بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین خواهد بود.

منابع

- مستندات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، بخش بانکداری راستین <http://www.bidabad.com>
- بیژن بیدآباد، شرکت سهامی با سرمایه متغیر، ۱۳۹۱، تهران.
- <http://www.bidabad.com/doc/vjsc-paper-fa.pdf>
- ایراندخت عطاریان، چالش‌های پیش روی صندوق بازنشستگی کشوری و راهبردهای برون رفت از آن، فروردین ۱۳۹۰.
- ایراندخت عطاریان، بیمه تکمیلی بازنشستگی، طرح حسابهای انفرادی، خرداد ۱۳۹۰.
- ایراندخت عطاریان، طیبه جلیلی، نقش طرحهای بازنشستگی خصوصی در تأمین درآمد بازنشستگی، مؤسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اردیبهشت ۱۳۹۰.
- جواهری، حسین، تحولات در نظام تأمین و رفاه اجتماعی ایالات متحده امریکا، فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۵، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- حسین بهزادی، اصول و مفاهیم اکچوئری صندوقهای بازنشستگی، انتشارات صحفی، قم، ۱۳۸۷.
- زهرا زاده غلام، بازنشستگی مرحله‌ای (تدریجی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، مؤسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، تیر ۱۳۸۹.
- زهرا زاده غلام، سالمند شدن جمعیت و اصلاحات سیستم‌های بازنشستگی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، مؤسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری
- زهرا زاده غلام، مراجع نظارت بر بازنشستگی‌های خصوصی چه ویژگی‌هایی بایستی داشته باشند؟ اصول پیشنهادی IOPS. حوزه مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، مردادماه ۱۳۹۰.
- طیبه جلیلی، بدهی دولت بابت بازنشستگی، چرا انجام اصلاحات برای نجات سیستم بازنشستگی کارکنان دولت ضروری است؟ واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، مؤسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، بهمن ۱۳۸۷.

- طیبه جلیلی، رویکرد نوین به سیستم‌های بازنشستگی چند لایه (درجهان چه می‌گذرد؟)، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، تیرماه ۱۳۸۷.
- طیبه جلیلی، سرمایه‌گذاری صندوق‌های بازنشستگی، «الزامات-تجارب جهانی»، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، مرداد ۱۳۸۸.
- طیبه جلیلی، سیستم‌های بازنشستگی در یک نگاه، آسیا و اقیانوسیه، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری.
- طیبه جلیلی، طرح‌های بازنشستگی خصوصی (چرایی، چگونگی، پاسخ به سؤالات اساسی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، مرداد ماه ۱۳۸۹.
- طیبه جلیلی، طرح‌های بازنشستگی خصوصی، طبقه بندی OECD، واحد تحقیقات و مطالعات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، فروردین ۱۳۸۷.
- فرزین پور، پگاه، انجمن بین‌المللی تأمین اجتماعی (ایسا) و گزارش‌های آن درباره، اصلاحات صورت گرفته در کشورهای منتخب، فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره ۱۸، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- مجتبی قاسمی، بازارهای مالی و توسعه اقتصادی، نگاهی به نقش سیستم‌های مستمری بر بازارهای مالی و توسعه اقتصادی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری.
- مریم عابدین خان، چالش‌های مدیریتی و اجرایی در سرمایه‌گذاری صندوق‌های تأمین اجتماعی (تجارب صندوق احتیاط کارکنان مالزی)، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، خرداد ۱۳۸۹.
- مریم عابدین خان، سیستم بازنشستگی چندلایه، طرح حساب‌های انفرادی، طرح TSP، حوزه مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، صندوق بازنشستگی کشوری، مردادماه ۱۳۹۰.
- مریم عابدین خان، مدیریت ریسک در تأمین اجتماعی، واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اسفند ۱۳۸۸.
- واحد مطالعات و تحقیقات بیمه‌ای، بررسی سیستم‌های بازنشستگی در جهان (برنامه‌های بازنشستگی خصوصی در ایالات متحده)، موسسه حسابرسی، صندوق بازنشستگی کشوری، اردیبهشت ۱۳۸۷.
- بیژن بیدآباد، عبدالرضا هرسینی، شرکت سهامی بانک غیررئوی و بازبینی ماهیت ربوی و غیررئوی عملیات بانکی متداول. مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی «نظریه اقتصاد اسلامی و عملکرد اقتصاد ایران»، ۴-۳ دی ۱۳۸۲، پژوهشکده اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، صفحات ۲۲۴-۱۹۳، تهران.

<http://www.bidabad.com/doc/sherkat-sahami-bank.pdf>

<http://www.bidabad.com/doc/sherkatbank.ppt>

- Angelo Marano (2003), The effects of pension funds' development on the financial markets in Italy, Germany and France.
- Banks E., (2005), Catastrophic risk, Analysis and Management, John Wiley & Sons, Ltd.
- Christopher D. Daykin, (2004) Government Actuary's Department, United Kingdom, "Financial governance and risk management of social security", (Technical Commission on Statistical, Actuarial and Financial Studies 28th ISSA, General Assembly, Beijing, 12-18 September.

- Claudio Raddatz ; Sergio L. Schmukler. (2008), Pension Funds and Capital Market Development. How Much Bang for the Buck?, The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team.
- Even, William E; Macpherson, David A. (2004), Do Pensions Impede Phased Retirement? IZA DP No. 1353; Institute for the Study of Labor; October.
- Gajek L.; Ostaszewski K. M. (2004), Financial Risk Management for Pension Plans, Elsevier.
- Hutchens, Robert; Walker, Beth, (2007), Phased Retirement: Problems And Prospects, Work opportunities for older Americans, Series 8, February.
- OECD (2006), Guidelines on pension fund asset management.
- OECD (2008), Complementary and private pensions throughout the world 2008. ISSA, IOPS.
- OECD (2008), Survey of investment regulations of pension funds.
- Paganelli, Valerie A. (2003), Phased Retirement: Transforming the End of Work, Watson Wyatt Worldwide, SOA Spring Meeting; June.
- Richard Hinz (2008), Voluntary Retirement, Savings: Motivations, Incentives and Design; World Bank.
- T. Leigh Anenson, Karen Eilers Lahey (2007), Public pension liability: Why reform is necessary to save the retirement of state employees, Notre Dame journal of law, ethics & public policy. http://www.wilshire.com/Company/State_Retirement_Funding_Report.2005
- Tapia, W. (2008). Description of private pension systems. OECD working papers on insurance and private pensions. No.22.
- Whitehouse, Edward. (2007), Pensions panorama: retirement-income systems in 53 countries. World Bank. Washington D.C.
- World Bank; OECD (2008). Pensions at a glance: Asia/ Pacific edition.
- <http://www.sbmu.ac.ir/nnm/PublishingImages/pdf/estandard/27.pdf>
- <http://www.actuarialstandardsboard.org/pdf/asops/asops.zip>
- <http://www.actuarialstandardsboard.org/asops.asp>
- <http://audit.org.ir/LinkClick.aspx?fileticket=2TrJFTj5-CM%3D&tabid=108&mid=683&language=fa-IR>
- <http://audit.org.ir/LinkClick.aspx?fileticket=11sJvbk5D9k%3D&tabid=107&mid=534&language=fa-IR>